

Vass Melánia

A szekeresség szerepe egy havasalji falu életében

Bevezetés

A különféle feltételek között, más-más módon megtermelt javak kicserélésének igénye természetes része a paraszti kultúrának. Az eltérő adottságú, fejlettségű régiók, nagy és kistájak népességének életmódjához elválaszthatatlanul hozzátartozik a tájakon belüli árucseré és munkamegosztás, illetve a szomszédos, vagy gyakran távoli vidékekkel való kapcsolattartás (Viga 1990: 9). A falvakra is kiterjedő modern kereskedelmi hálózatok kiépülése előtt ez az árucserét bonyolították a szekeresek, a vásárosok. Vizsgálódásom tárgya Oroszhegy, amely meglátásomban jó példája annak, hogy mennyire meghatározta a szekeresség azoknak az embereknek az életét, akik bekapcsolódtak az árucserének e formájába. Arra próbálok választ adni, hogy milyen tényezők hívták életre, illetve milyen gazdasági, társadalmi és kulturális funkciót töltt be ez a fajta értékesítési forma a falu életében. A 20. század közepétől a kommunizmus teremtette feltételek, a kollektivizálás, a földnélküliség miatt egy sor kiegészítő jövedelemforrásra volt szükség, így tulajdonképpen ez a folyamat adta a lökést az amúgy is nagy múlttal rendelkező szekerességnek, ami sokszor a létfenntartáshoz szükséges javakat biztosította az embereknek.

A Székelyudvarhelytől tíz kilométerre, északnyugatra fekvő Oroszhegy tipikus hegyaljai település. Népessége jobbára hagyományos paraszti gazdálkodást folytatott, folytat. A község hegyes vidéken terül el, földje igen gyenge minőségű, a lakosság alapfoglalkozása az állattenyésztés, az erdőmunka és a gyümölcsstermesztés. Az 1878-as kataszteri adatok szerint az oroszhegyi területek több mint felét erdőség alkotja. A rét és a kert kétszerese a szántónak, a legelő pedig majdnem a másfélszerese, tehát a területek nagy része erdő és legelő. Közel egy évszázad múlva, a kollektivizálás után készített statisztika ettől eltérő képet mutat. Az 1968-as adatok szerint a rét és a kaszáló szinte kétszerese a szántónak, de a legelőterület nagysága kisebb a szántóénál. Az 1989-es rendszerváltás után (1995-ben) készített felmérés adataiból az derül ki, hogy a legelőterületek aránya ismét a szántó fölé emelkedett. Látható tehát, hogy az emberek a természeti adottságoknak

megfelelően állattenyésztésre, gyümölcsstermesztésre, erdőkiélésre rendezkedtek be. Az itt termelt javakat értékesítették, ezt pedig a szekeresség tette lehetővé. A fa és a gyümölcs eladásából származó pénz, illetve cseretermék fontos kiegészítő jövedelem volt, gyakran a megélhetés egyik alapja, ezért majd minden fogattal rendelkező gazda bekapcsolódott ebbe a tevékenységbe, és eljárt kisebb-nagyobb távolságra árulni portékáját.

A falu jellegzetességénél fogva az áruba bocsátott termékek között leginkább a népi faipar termékei, mint a deszka, épületfa, szőlőkaró, faedények, valamint a különböző gyümölcsfajták szerepeltek. Az áru értékesítése különböző helyszíneken történt, a termelő maga szállította és adta el a termékeit. Tevékenységük az évi munkaritmushoz, a mezőgazdasághoz igazodott, szezonális volt, állandó fuvarozásból senki nem élt (lásd az ábrát a tanulmány végén). Az árut szekerekkel vitték különböző vásárookra, heti vásárookra, faluról-falura. Szállításkor a szekér derekát saroglyákkal nyújtották meg, a megpakolt szekeret kóborral,¹ ernyővel fedték, melynek vázát mindenki maga készítette el. Erre a félhengeres fedélvázra terítették a gyékényt, amelyet Harasztkerékről hoztak. A biztonság érdekében elhagyhatatlan volt a lovak nyakából a csengő, a szekérről pedig a viharlámpa, amit éjszaka meggyújtottak. Az árun kívül élelmet, takarmányt, egy kevés pénzt vittek magukkal, amellyel a váratlan károkat pótolták. Egy út egy-hat napot vett igénybe, ami alatt kisebb-nagyobb távolságokat tettek meg. Éjszakára egy-egy faluban szálltak meg, amiért pénzzel, illetve a szállított termékkel fizettek. Szálláshelyeiket a vásárlás, árucseré révén szerezték, vagy pedig az ugyancsak szekerességet folytató felmenőktől örökölték.

A fatermékek szállítása és értékesítése

Az orozszegeyi ember élete az évszázadok során szorosan összefüggött az erdővel, amely nem csak természeti valóságot jelentett számára, hanem egyben megélhetési forrást és jobb létfeltételeket is (Mihály–Vofkori 1997: 46). A kitermelt fenyőfa nagy részét deszka és gerenda formájában értékesítették, a fontosabb mesterségek is a fenyőfa feldolgozásához kapcsolódtak, sok volt a kádár, a zsindelekészítő, a kerekes, a gerenda- vagy szarufafaragó mester, sőt az utóbbihoz szinte mindenki értett a faluban (Mihály–Vofkori 1997: 41–42).

¹ Két fenyőfa aljába arasznyi távolságra ívesen meghajlított bükkfavesszőket dugtak (vö. Kós 1976: 88).

A fával való kereskedelem, illetve a fából készített termékek árusítása a legtöbb család életében fontos szerepet játszott. Aki fogattal rendelkezett, annak a megélhetés és a jobb létfeltételek elérése érdekében be kellett kapcsolódnia a fa értékesítési folyamatába. A legtöbben szekereskedni jártak, ilyenkor az arányjogra járó, vásárolt, esetleg lopott fát szállították Erdély különböző városaiba, falvaiba. Főképpen épületfával, de különböző faedényekkel is kereskedtek. Nagyon gyakran előfordult, hogy *cédula nélküli fát* vittek, ilyenkor az árut *bécsomagolták*: a szekér aljába fát, tetejére pedig szénát és néhány zsák almát tettek. Éjszaka, a mezei utakon mentek megkerülve a településeket. Nappal egy-egy ismerősüknél pihentek, a szekeret és a lovakat elrejtették a csűrben. Ha rendőrökkel találkoztak, igyekeztek kijátszani őket, legtöbbször elhajtottak előlük, hiszen ha elkapták, akkor megbüntették, elkobozták az árut. Máshol viszont megvolt az ismerősük, aki kisegítette őket, ha bajba kerültek, ezt a kapcsolatot igyekeztek fenntartani, élővé tenni egy-két szál fával. *Mikor jól sikerült, akkor vittünk gerendát, szarufát, Karcsi bácsod [az erdész] sokszor megbüntetőtt. Volt, amikor egész télön úgy sikerült, hogy csak 700 lejt fizettem. Három házra való anyagot e hoztam, csak 700 lejt fizettem... Volt egy oroszhegyi származék, miko hezza leértünk, Pál Dénösní, akkor ő rendözte a többít. Úgy es volt, hárman-négyen mentünk egyszerre, éjjfélekor indultunk.* (B. E.) A fuvarozás télen, de leginkább tavasszal zajlott, hiszen ekkor kezdtek építkezni az emberek, azonban kisebb intenzitással folyt nyáron, a mezei munkák szüneteiben is.

Számos esetben szállítottak rendelésre, ekkor ún. *szegődséget* (szerződést) kötöttek, máskor viszont a hetivásárokon, vagy a különböző falvak felé haladva útközben árusították portékájukat. Tehát nem csak a közeli székeljudvarhelyi piacon tűntek fel a fával megrakott oroszhegyi szekerek, hanem eljutottak Marosvásárhelyig, Radnótig, Dicsőszentmártonig, Szászmedgyesig, Brassóig, Szászrégenig is. Általában a hét első napján Küküllőváron, kedden Bonyhán, szerdán Dicsőszentmártonban, csütörtökön Marosvásárhelyt, pénteken Radnóton, szombaton Mezőbándon volt piac, ahol nagy volt a kereslet az oroszhegyi emberek portékája iránt. Egy út egy hetet is igénybe vehetett. Ahhoz, hogy szombaton a mezőbándi piacra érjenek, kedden délután kellett indulniuk, egész éjszaka mentek, csak annyi pihenőre álltak meg, hogy a lovakat abrakolják. A messzebbre tartó szekeresek igyekeztek társakat szerezni egymás kölcsönös segítése, biztonsága érdekében, hiszen többször megesett, hogy tolvajok támadták meg őket, ilyenkor egymás segítségére siettek. Az alábbi történet jól érzékelteti, hogy az egyedül

utazó fuvaros milyen veszélynek volt kitéve: *De volt, amikor csak egyedül volt, miko megtámadták es. Miko hazajött, akko az ernyőn látszott a szúrás nyoma, s a nadrágján. Vitt örökké egy kicsi baltát, s valaki fékéreszködött, hogy vigye e valameddig, s nem vette fé, met idegöny vot. Ha látták, hogy olyan, akko nem vették fé. Megfogta a rókoncát, s nem engedte e, s tata egyet vágott a kezire, s úgy engedte e, de addig szúrta a bieskáva, amit ért, az ernyőt, s a nadrágján es sok lik volt, tudom, egyszer úgy jött haza. Biza, meg volt ijedve, egész éjjön a Libánon kergette a lovakot, hogy nehogy utolérjék. Rea kellett üssön a kezire, s úgy engedte el... azután nem ment egyedül tata sem, akko megijedt volt, valaki társat keresött osztán. Még jó hogy posztónadrág volt rajta, s az ernyő es meg volt szúrva. (V. I.) A szekeresek számára akkor sem volt veszélytelen az út, ha többen utaztak, azonban nagyobb esélyük volt arra, hogy megvédjék magukat és portékájukat. *Mentünk egy párszor haton-heten es, me sok vót a cigányság es, egynek erőst nem lehetött. Ha egyedül vagy, még a lovat es kifogták a szekér elől. [...] Jöttünk hazafelé, Menyhát bácsoddal [...] há fogják az egyik lovat. Nagy hajas cigányok vótak. Hát az enyimöt es fogják a szajbélit, a jobbikot. Menyhátét a csát. Osztán kinek milyen szereléke vót, vasrókoncákat kikaptuk, el es fogtuk az egyiköt, a másik efutott. Megvertük osztán hatalmason. (M. A.)**

A fűrészárut rendszerint pénzért adták, a piaci árak a nagyobb erdőségtől való távolság szerint különböztek. Az eladott fa árából gabonát vettek, amit vagy saját szükségletükre tartottak meg, vagy a felvásárlói ár kétszereséért értékesítettek az udvarhelyi piacon. Sikeres vásár után mindig betértek egy-egy út menti fogadóba, ahol talákoztak az ismerősökkel, és megülték az áldomást. Ilyen fogadó volt Dicsőszentmártonban a Székely-kocsmá, Bözöd és Erdőszentgyörgy között a Lóci-fogadó. Hazaérkezve igyekeztek ismét fát szerezni, azt megmunkálni, és amint lehetett, újból útnak indultak.

A gyümölcs szállítása és értékesítése

Oroszhegyen a természeti viszonyoknak megfelelően a szilva és az alma volt a gyümölcskereskedelem legfontosabb terméke. Ezzel jártak a szekeresek a legmesszebbre, és ezt árulták a legnagyobb tételben. A gyümölccsel leginkább falura jártak, házaltak, hangos *Szilvát vegyenek! Almát vegyenek!* kiáltásokkal hívták fel magukra a figyelmet. A saját termény árusítása hozta a legnagyobb hasznot, de sok esetben felvásárolták a fogattal nem rendelkezőktől is a gyümölcsöt. Az alma, szilva árusítása a vegetáció rendjének meg-

felelően periodikus volt. Szilvával szeptember elején kezdtek jární a csíki és gyergyói falvakba, almával rendszerint októberben, novemberben keltek útra Csíkszeredába, Gyergyóba. Visszafele általában Alcsík, Felcsík, Marosfő, Vasláb, Gyergyóújfalu volt az útvonal, ha csak nem kényszerültek egyéb kitérőre. A gyümölcsöt búzáért, kukoricáért, rozsért, krumpliért adták, amit szintén vagy megtartottak saját szükségletre, vagy hazaérve értékesítettek. Nagyon ritkán, ha sürgősen kellett, pénzért is árusították. Legtöbbször este indultak útnak, hogy reggelre Gyergyóban legyenek, ott egész nap árultak, éjszakára pedig szállást kerestek. Többször az útjaik során szerzett ismerős háznál éjszakáztak, de szívesen befogadta őket egy vagy két véka szilváért, almáért idegen is. Régen minden ősszel aszaltak szilvát, amit nagyon kedveltek a csíki, gyergyói falvakban. *Megvettem Kovács Domokos bácsodtól az aszalt szilvát, 40 vékát, a hiuba papírra le vót terítve. Bévittem Csíksomlyóra bójtbe, annyi pénzt kaptam érte, hogy soha életömbe annyi pénzöm nem vót.* (B. Á.) Ma már egyetlen aszaló sem működik a faluban. Manapság a szilva mellett szilvapálinkát is árusítanak, ami iránt ugyancsak nagy a kereslet.

A szekeresesség tanulmányozása során a nemek közti munkamegosztás szabályaira is ráismerünk. Fuvarozni rendszerint férfiak jártak, az őszi utakra azonban elkísérték őket a feleségeik is, ezek az élmények sok csipkelődő pletykát indítottak útjára. *Egyszer itt a szomszédba, nem mondom, meg, hogy kik, fiatal házások voltak, s az embör ment Gyergyóba szilváva, osztán az asszony es mindenképpen akart menni, az ura eléggé mondta, hogy ne gyere, met nem kirándulás, de hogy teljön kedve, há evitte. Még ementek békéfé Gyergyó felé valahogy, de úgy es félt az asszony a nagy erdőn keresztül, de amikor jöttek visszafelé, akkor nagy, nagy erős üdő lett, dergett, villámlott, s az ernyőt levitte, s evitte bé valahova. Az embör ement keresni, s az asszony ott maradt egyedű a szekérön sokáig, amíg meg nem kapta az ernyőt. Osztán nem ment többet, s az ura azóta es emondja mikor megy, hogy jössz-e, Gyöngyi, Gyergyóba?* (K. M.) Kirívó esetekben elment gyümölcsöt árulni néhány asszony is, de ezt a faluban előítéletekkel fogadták, a nőt pedig kétes erkölcsűnek tartották. *Itt ehejt Medve Márta ne, én nem tudom, az milyen fehérnép, de örökké ment egyedül, osztán nem tudom, mit csinált a férfiakka... ő hajtotta a szekeret, ment egyedül. Megszólták örökké a faluba...* (K. M.)

A fuvarosság sokszor apáról-fiúra szállt, a fiúgyerekeket 10-12 éves korukban már magukkal vitte az apjuk. Ez nem csupán a szekerezés és az árucserre gyakorlati ismereteinek megalapozását jelentette, hanem gyakran a nyelvtudását is (Viga 1988: 401), hiszen gyakran vásárolt tőlük román, szász

nemzetiségű ember. Tehát az idegenekkel való szóértés hozzátartozott a felnövekvő egyén szocializációjához (vö. Szilágyi 2001: 860). Az úti kalandok, a nehézségek legyőzésének kisebb-nagyobb hőstettei, az idegenek megnyerésének vagy rászédésének sikerei vagy kudarcai élménybeszélésként kerültek bele az epikus folklórbá. A személyes élmények a tanúságtétel szándékával, az okulás érdekében folklórszöveggé csiszolódtak, izgalmas kalandként láttatták azt a kockázatot, amit az otthonról kimozdulás jelentett (Szilágyi 2001: 860–861).

A szekeresség funkciói

Oroszhegyen a táj nem alkalmas, arra, hogy eltartsa a rajta élő népet. A helyi termelőszövetkezet megalakulásakor – a Fenyő Kollektív Gazdaság nevet viselte – kényszerrel elvették a lakosság földjét, állatait, mezőgazdasági szerszámait. A felnőtt lakosság kétharmad része a termelőszövetkezetben dolgozott, de megélhetésüket nem kimondottan a mezőgazdasági termelés biztosította. Majdnem minden családból egy-két felnőtt valami más kiegészítő jövedelemhez folyamodott, a mezőgazdasági munkát a család többi tagja végezte (Mihály–Vofkori 1997: 42). Ilyen jövedelmi forrás volt a szekeresség, hiszen a fa és a gyümölcs révén egyes családok több haszonra tehetek szert, mint az összes többi gazdasági tevékenységükkel. Különböző krízishelyzetekben, mint például betegség, gyors és biztos pénzszerzési lehetőségnek bizonyult, de házi szükségletek kielégítésére is alkalmas lehetett, valamint a baráti, rokoni, szomszédi viszonyokat erősítő kulturális és társadalmi tőke felhalmozásához és cseréjéhez, illetve a különböző adók befizetéséhez szükséges pénzt is a szekeresség biztosította. A fogatos ember számára mindig volt munkalehetőség, kevésbé volt kiszolgáltatva a helybeli munkaviszonyoknak. Lényegében egyfajta vállalkozó státust biztosítottak maguknak – még ha ez valamilyen szinten kódolva is volt a helyi mintákban –, megteremtve ezzel a gazdasági és társadalmi előrejutás esélyeit (Viga 1988: 400). A szekeresség fontos kiegészítő jövedelem, a megélhetés egyik alapja volt, ezért a fogatolható állat megszerzése, a fuvarosság elérendő célként lebegett az itt élők szeme előtt. A gazdasági funkció mellett az utak alkalmat teremtettek egyfajta kitekintésre, világlátásra. Megfigyelhették, hogyan élnek a különböző tájak, népcsoportok, hasonló státusú emberei, milyenek a hétköznapjaik. Hírközlő, tájékoztató tevékenységet fejtettek ki, elősegítették a kultúrjavak terjedését is.

A különböző nemzetiségű emberekről szóló sztereotípiák elterjedése a faluban nagyban köszönhető a szekeresek által forgalmazott, nem egyszer vicces történeteknek, hiszen ezekből kiolvashatjuk, hogyan vélekedtek a románokról, szászokról, cigányokról. A cigány becsap, kirabol, a román segítőkész, de *mocskos*, a szász pontos, *egyenes ember*. Az utakkal járó nehézségek összekovácsolták a különböző korú és nemzetiségű embereket, kifejezve az egymás iránti segítőkészséget. Nagyon sok történet szól arról, hogyan segítették ki a szekereseket a román, szász emberek, amikor elfogyott az élelmük, szállást kértek, vagy valamilyen bajba kerültek. A következő példa jól érzékelteti a különböző nemzetiségű emberek egymás iránti szolidaritását, de ugyanakkor azt is, hogy a szekeresek számára a közös utazások egymás megviccelésére is alkalmat adtak. *Széplokon jöttünk én, Menyhát apja, s Barkós Áron. Fére álltunk az út szélén, s mind ilyen vegyes községök vannak, s osztán bémentek, s puliszkát rendőtek, met a kenyér a tarisnyából e volt foggyva. Osztán én voltam a fiatalabb, kiküldtek, hogy a lovakot itassam meg. Egysze a románné ment fejni, hogy adjon nekünk tejet a puliszkához, volt 6-6 darab főtt tojás, tej, az volt rendőve pénzzé. Csak akkora ablak volt a pajtán, mint a két tenyerem, s gyertya volt, s fejte a tehent, bélestem, huncut voltam akko es, hát a pendely sarkán szürte meg a tejet a korondi fazékba... nem ettem meg a tejet. Áron bátyám reám káromkodott, hogy egyem meg. Mondtam, hogy neköm a tojás elég. Ők megették jó étvággal, nem tudták... Menyhát apja küncérös embör volt, jöttünk fé a Lóciba, hát milyen a gyermekök, alig vártam, hogy e kotyintsam, hogy milyen tejet ettek... Gáspár sógor beteg lett volt, meg akartak volt verni, hogy mét nem mondtam.* (B. Á.)

Összegzés

A szekeresség hanyatlása a kommunista diktatúra végével, a földek viszszaadásával, a közbirtokosság megalakulásával, valamint az autó egyre nagyobb számban való elterjedésével kezdődött. Ma már a fát eladhatják a helyi feldolgozó üzemekben, nem kell elszállítani több kilométeres távolságra. A vásárlói igények is megváltoztak, manapság nem nehéz beszerezni az építkezéshez szükséges fát, hiszen egyre több az erre szakosodó vállalkozás. Nagyrészt a gyümölcsszállítás is autóval történik, nem vesz igénybe több napot, hetet. Ez a kényelmesebb, praktikusabb eszköz szinte teljesen kiszorította a szekeres szállítást. A régi fuvarosok ma fiaikkal, autóval mennek

árujni, számukra az áru jövedelmezősége – az üzletek elterjedésének is tulajdoníthatóan – már nem jelent akkora hasznot, mint korábban. Előfordul olyan eset is, hogy valaki csak azért vállalkozik évről évre az utazásra, hogy az útjain szerzett barátait meglátogassa. A szekeresség kis mértékben még jelen van a falu életében: szilvát, almát most is szállítanak szekérrel, de csak a Gyergyói-medencébe, mert *hitványabb az út, kevés kocsi jár*. A csíki falvakba nem járnak a nagy autóforgalom miatt. Faanyagot visznek manapság is, de nem olyan nagy távolságokra, csupán a Nyikó mentére.

Végezetül elmondhatjuk, hogy Oroszhegyen a szocialista gazdaság idején a központi elosztás és az elvonás következtében minden családnak birtokolni kellett néhány olyan technikát, amellyel a hiánycikkeket beszerezték, illetve ismerniük kellett néhány befolyásos embert, hogy az elosztásnál őket is beleszámolják a juttatásban részesülők körébe (vö. Szabó 2003: 115). Jóban kellett lenni az erdésszel, a rendőrrel, hogy szemet hunyjanak a falopások, a feketén szállított áru felett. Nemcsak a faluban, hanem a falun kívül is fontos volt a szekereseknek az *üsmeretség*. Véleményem szerint ilyen technikának minősül a szekeresség is, hiszen a sokszor informális úton szerzett terméket, illetve a megtermelt felesleget egy informális rendszerben értékesítették, amely által pótolták a hiányosságokat, vagy felhalmozhattak, hiszen a fa és a gyümölcs révén egyes családok nagyobb jövedelemre tehetek szert, mint az összes többi tevékenységükkel. A rendszerváltás után ezek a készségek nem váltak feleslegessé, hiszen e tudás birtokosai manapság is jól boldogulnak a különböző krízishelyzetek megoldásakor. Csupán a szállítóeszköz vált többnyire idejétmúlttá.

Szakirodalom

KÓS Károly

1976 Hétfalusi szekeresség. In. uő: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 80–103.

MIHÁLY Tibor – VOFKORI László

1997 *Oroszhegy. Adalékok a község monográfiájához*. Mákvára Egyesület, Oroszhegy

SZABÓ Á. Töhötöm

2003 Informális technikák a hagyományos gazdálkodásban. In: Uő (szerk.): *Lenyomatok 2. Fiatalkutatók a népi kultúráról*. (Kriza Könyvek, 19.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 105–126.

SZILÁGYI Miklós

2001 Kapcsolatok a külvilággal. In: SÁRKÁNY Mihály – SZILÁGYI Miklós (szerk.): *Magyar néprajz VIII. Társadalom*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 830–867.

VIGA Gyula

1988 Az észak-magyarországi fuvarosok. Egy sajátos „vállalkozói” forma a hagyományos árucserében. In: *Herman Ottó Múzeum Évkönyve XXVII*. Miskolc, 383–405.

1990 *Árucseré és migráció Észak-Magyarországon*. Ethnica, Debrecen–Miskolc

Adatközlők

Bálint Ágoston (1931)

Bálint Ernő (1945)

Gergely Menyhért (1943)

Kovács Miklós (1948)

Major András (1936)

Vass Irén (1941)

Melléletek

A fuvarozás és a mezőgazdasági munkák intenzitása

